

XVIII. századi Zrínyi kép ismeretlen festőtől

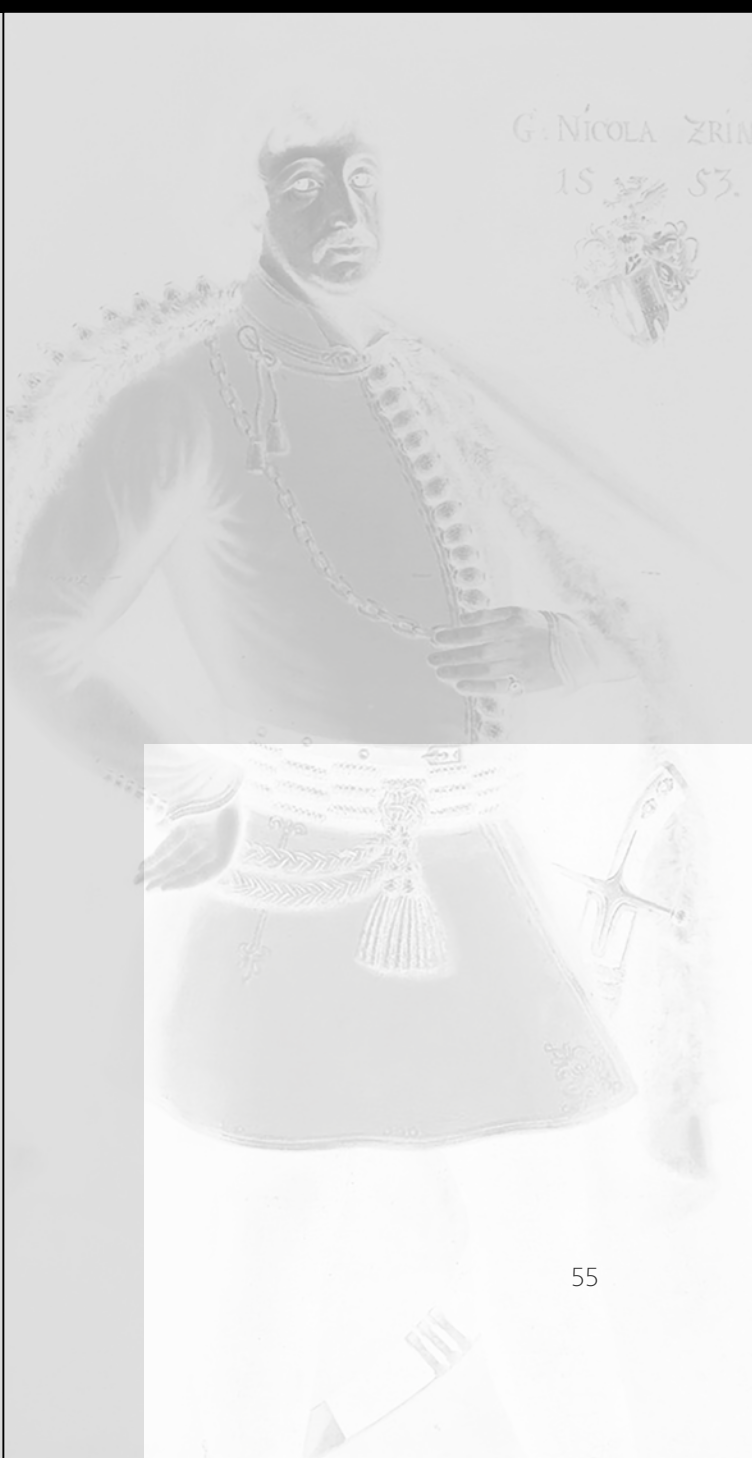
Mihovics József

A költő és hadvezér Zrínyi Miklós születésének 400. évfordulójára (4.)

„Mind magyar, mind horvát”

Az ember beleszületik egy családba, lakókörnyezetbe, nagyobb közösségbe, egy hazába, ami döntően befolyásolja identitását, amely persze aszerint változhat, ahogy élete körülményei alakulnak. Így volt ez nyilván a Zrínyiek esetében, akik mindig az adott lakóhelyükhöz, birtokaikhoz igazodtak. Egyik helyről a másikra költöztek, sokszor távol az eredeti otthonuktól, s az új helyen igyekeztek gyökeret verni. Igaz ez az egyszerű emberekre, nemcsak a nemesi családokra, urait a pór-nép is követte. Történelemből ismert tény, hogy a 15. század vége óta valóságos népvándorlás indult meg a török által fenyegetett délről északra. A nagybirtokosok, nemesek, sőt jobbágyok nagy számban települtek át védettebb vidékekre. Ennek következtében a horvát arisztokrácia egy része összekeveredett a magyar főnemességgel, s Zrínyiekhez hasonlóan magyar családokkal házasodtak össze. Ugyanez fordítva is megfigyelhető, amikor történetesen Héderváryak, Keglevichék, Draskovichok, Erdődyek váltak kétnyelvűekké, illetve elhorvátosodtak, mert oda kötötte őket a sorsuk, ott lettek ismert, befolyásos politikusok.

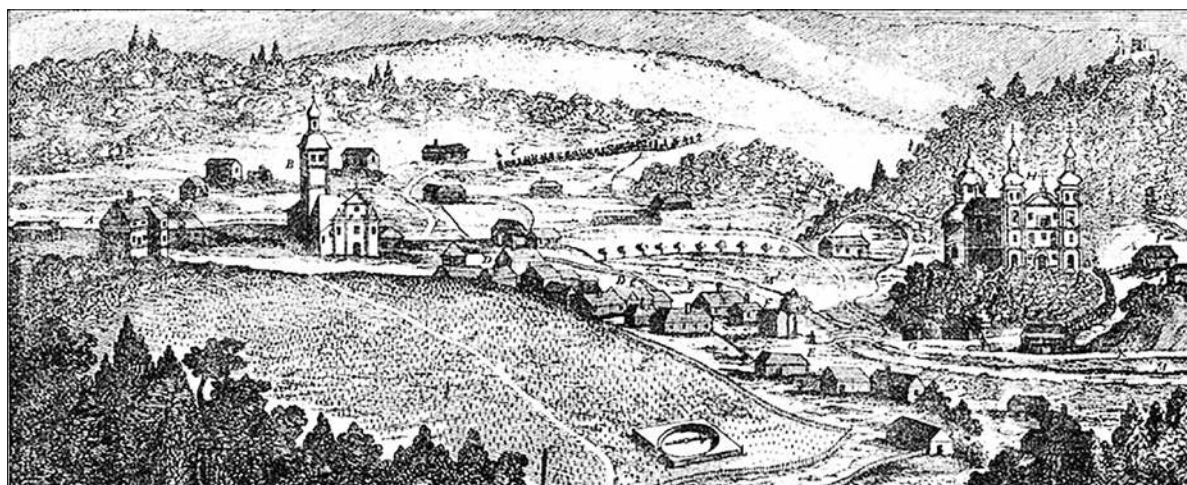
A két nép nyolc évszázados együttélése számos példával szolgál a kettős kötődésre, amit a kívülállók közül ki-ki a saját szemszögéből szemlél. A köz megítélése szerint az érintettek egy része hős, más részük antihős. A leegyszerűsítés, a stigmázás manapság sem ritka, mindenkit besorolunk valamelyik oldalhoz, ahonnét olykor nehéz az átjárás. Tipikus eset erre, amikor valaki a horvátok szemében magyar, a magyarokéban horvát. De miért nem tesszük, tehetjük oda azt a bizonyos IS szócskát vagy az ÉS kötőszót? Mindenképpen ez illik a Zrínyiekhez. Ők arra is szolgálnak példával, hogy a nyelvhasználatot nem pusztán a magasztos elvek, hanem a földi dolgok, a célszerűség, történetesen a birtokok fekvése és nagysága is meghatározza.

Csakaturn Zrínyi Miklós korában

A történelmi grófi családnál az identitásváltás akkor kezdődött, amikor a dalmát De Brebirio nemzetség sarja, a bribiri Gergely gróf I. Lajos királlyal elcserélte Ostrovicát Zrinéért. Az adományozásnak köszönhetően a Zrínyiek az 1560-as évektől kötődtek a Magyar Királysághoz és a Habsburg Monarchiához, ahol a politikai elit és arisztokrácia soraiba emelkedtek. A hovatartozást a házasodás, az azzal járó új ismeretségi körök is erőteljesen befolyásolták. Már akkor tudták, mit jelentenek a határon átnyúló (átívelő) kapcsolatok, amit manapság bűvös fogalomként gyakran használunk. Vaskos tanulmányok, monográfiák és más összegzések olvashatók a Zrinski/Zrínyi család tagjainak tevékenységéről, politikai szerepvállalásáról, birtokszerző törekvéseiről, amelyekből nem maradnak ki a házasodás által szerzett rokoni szálak.

Stridón, horvátul Strigova, ahol a család szőlőbirtokai lehettek

A 19-20. századi történetírás és irodalomtörténet a két Zrínyit (a költőt és testvérét) olyan nemzeti hőökké emelte, akikért a horvát és a magyar intellektuális közeg egymással versengve szívós küzdelmet folytatott, ám végül megegyezni látszanak abban, hogy a testvérpár mindkét ország nemzeti identitásalkotásában fontos szerepet játszott. Vállvetve harcoltak az oszmánokkal szemben, amivel kiérdemelték a bécsi udvar elismerését, ami persze nem zárta ki, hogy alkalomadtán szembe szálljanak a Habsburgokkal, ha a helyzet és érdekük úgy kívánta. Felemelkedésüket, tisztségeiket, gazdagodásukat nem kis részben a praktikum diktálta kapcsolataiknak, a két-vagy akár többféle lojalitásuknak, ha úgy tetszik kapcsolati tőkájüknek köszönhetőek. Igaz ez a szigetvári hősré és a csáktornyai dédunokára. Az eredendően horvát ősök megkapták a Balaton és Dráva közötti magyar területek határvédelmét, beleértve a Muraközt is. Ennek köszönhetően a 16. század közepén már a Magyar Királyság legnagyobb birtokosai közé verekedtek magukat, egy sorban a Batthyányikkal, Bánffyakkal, Nádasdykkal, Széchenyiekkal.

A szigetvári hős első frigyét 1543 júniusában még a török-szláv határ közelében, a Zágráb megyei Ozalj várában az ősi horvát Frankopan család tagjával, Katarínával kötötte, másodsorra pedig 1564 szeptemberében az osztrák-magyar határ védett szomszédságában, a Vas megyében fekvő Monyorókerék várában a cseh Eva Rožemberkával kötötte össze életét. A felnőtt kort megélt hét lányát a kor legelőkelőbb magyar arisztokrata-családjaiból (Balassi, Batthyány, Bánffy, Forgách, Homonnai, Országh, Perényi, Thurzó) származó ifjakhoz adta; olyanokhoz, akik hosszabb-rövidebb ideig szintén szolgáltak a bécsi udvarban, majd a Magyar Királyság különböző főméltóságai lettek.

Miklós, a költő és hadvezér szinte minden tekintetben folytatta a családi hagyományokat. Hazai és külföldi tanulmányai után hosszú időn át egyszerre volt magyar királyi lovászmester és császári kamarás, miközben mindvégig fontos szerepet vállalt a törökök elleni hadakozásban. Érdemeinek köszönhetően huszonhat évesen (1646 elejétől) már a Monarchia állandó hadseregének vezérőrnagya (Generalfeldwachtmeister). Ő volt az addig ismert első magyar-horvát arisztokrata, aki e generális rangot viselhette. Feleségei egyszerre kötötték mindkét országot (magyar-horvát) rendjeihez, sőt a bécsi udvarhoz. Első hitvestársa, a Grazban született Draskovics/Drašković Mária Euzébia horvát-magyar-stájer családból származott, második felesége, Maria Sophia Löbl a bécsi császárváros helyőrségarancsnokának, Hans Christoph Löblnek a leánya, gyakorlatilag az uralkodóház udvarhölgye. Ez utóbbival esküvőjét ráadásul nem magyar vagy horvát földön, hanem 1652. április 22-én abban a bécsi Schottenkirchében tartotta, amelyet skót, (illetve ír) szerzetesek alapítottak.

Korabeli idézetek sorával állhatnánk elő annak bizonyosságául, hogy a Zrínyiek itt és ott is otthon érezhették magukat. A költő Miklós eposza 14. fejezete 4. versszakában írja Péter öccséről:

A költő második felesége Maria Sophia Löbl

„Esmerem távulrul vitéz Marsnak fiát, / Esmerem, esmerem, mint jártatja lovát; / Ez én vitéz öcsém mind magyar, mind horvát, / Igazán szereti mert, látjuk, hazáját.” E sorok ékes bizonyítékai a két nemzethez való tartozásra, a kétnyelvűségre, amit nem minden időben fogadott el az irodalomtörténészek egyik vagy másik része. Szerencsére a többség maradt a józan értékítéletnél. Így idehaza Klaniczay Tibor (1923-1993) Kossuth-díjas irodalomtörténész, az MTA tagja, aki részletekbe menően kutatta a Zrínyi testvérek két nemzethez való tartozását, s számos bizonyítékkal szolgált kétnyelvűségükről. Ahogy ő fogalmaz: praktikus (gyakorlati), célszerűségi szempontok – legfőképpen a birtokok megosztása magyarországi és horvátországi területek között - döntöttek abban, hogy az idősebb fivér magyar, a fiatalabb horvát költő lett. A horvát Zrínyi család a 16. század közepétől kezdve lett kétnyelvűvé, miután a török előnyomulás következtében északabbra fekvő, részben magyar etnikumú területen szerzett birtokokat. A későbbi osztozkodás során Miklós kapta az északi, muraközi részt, Péter a mediterrán, tenger melléki területeket. Végül is övek lett a közép-európai területek jelentős hányada. Az egyikük tiszta horvát nyelvterületen, a másik vegyes lakosságú vidéken élte le élete nagy részét. Minthogy a Muraköz közjogilag és katonailag nem tartozott Horvátországhoz, Miklóst az országos politika, a társadalmi kapcsolatok, a dunántúli várak védelmének az ügye ehhez a térséghez kötötték. Nyelve így szükségképpen a magyar lett, s mint költő ezen a nyelven szólalt meg.

Klaniczay Tibor kimerítően taglalva e kérdést, ha úgy teszik bonyolítandó a nemzeti hovatartozás sokszínűségét, Miklós 1658-ban keltezett levelére hívja fel a figyelmet, amit régebben nagy előszeretettel, a kizárólagosság szándékával lobogtattak a másik oldalon. A latin nyelvű irományt Zágrábra továbbított a futár, a feladóhoz közel álló Ručić János zágrábi alispánnak. Többek közt ezt írta neki: „Ego mihi conscius aliter sum, etenim non degenerem me Croatam et quidem Zrinium esse scio.” (Nekem más a meggyőződése, mert tudom, hogy nem utolsó horvát vagyok, ráadásul Zrínyi.). Ebből az egyszólamúságra törekvők azt a következtetést vonták le, hogy noha magyarul írta fő művét, horvát nemzetiségűnek vallotta magát. Sőt a nemzeti érzéstől túlhajtott irodalmárok odáig merészkedtek az idézett levél, valamint Péter munkássága kapcsán, hogy mindketten horvátok, csak Miklós „sajnálatos módon” magyar nyelven írta irodalmi munkáit. Ennek ellenkezőjeként előfordult, hogy idehaza mindkettőt kizárólag magyarként szerepeltették, s fejcsóválva konstatálták, hogy Péterből mégis horvát író lett. E hamis vélekedések hál’isten mára túlhaladottá váltak, a múlt vallatói nagyjából megegyeznek abban, hogy gyakorlatilag duális patriotizmussal állunk szemben.

Ettől még joggal kérdezhetnénk: Zrínyi György és Széchy Magdolna két fiának mi volt az anyanyelve, magyar-e, horvát-e? A kutatók feltételezése szerint minden bizonnyal kora gyermekkorukban egyformán jól beszélték mindkét nyelvet, később pedig írásban is egyformán használták. Ennek bizonyosságára szolgál egy diákkori, 1633. december 27-ből fennmaradt közös magyar nyelvű levelük, amit Nagyszombatból gyámjuknak, Batthyány Ferencnek írtak megosztva, felét az egyik, felét a másik. A dokumentum a kanizsai születésű és Vonyarcvashegyen elhunyt jogtörténész és levéltáros Iványi Béla (1878-1964) A két Zrínyi Miklós körmendi levelei címmel 1943-ban kiadott munkájában olvasható. A fiúk tökéletes magyarsággal fordulnak Batthyányhoz, sőt a tizenkét éves Péter stílusa talán még zamatosabb is, mint egy évvel idősebb bátyjé. Sajnos a múlt vallatói nem tudnak horvát levelükről ebből az időből, de feltételezik: semmi kétség sem lehet afelől, hogy horvát rokonaikkal ugyanilyen tökéletes horvátsággal leveleztek.

Mindebből nem az következik, hogy kétségbe vonnánk Zrínyi Miklós magyarságát, ám annak kizárólagosságát sem kell hangsúlyozni példának okáért hivatkozva. Az török áfium ellen való orvosságra, amelynek mottójaként ezt választotta: Ne bánts a magyart! Ugyanakkor másik, hadtudományi munkájában az új állandó hadsereg felállítását sürgetve izzó szenvedéllyel fordul népéhez, ezt írva: „Mindnyájunknak kell, akik magyarok, horvátok vagyunk ebben concurrálnunk”. Ez az igazi Zrínyi, minden, vele kapcsolatos egyoldalúság téves. S ez akkor is így helyénvaló, ha a Szigeti veszedelem ajánlásában ez áll: „Dedicálom ezt a munkámat magyar nemességnek, adja Isten, hogy véretem utolsó csöppig hasznosan néki dedikálhassam.” Ki is ő akkor valójában? Hungarus, akárcsak a szláv, illetőleg dalmata származású nagy előd, Janus Pannonius (magyarosan Csezmiczei János, 1434-1472) humanista költő, a későbbi pécsi püspök, akinek szláv (horvát) származását emelték ki itáliai kortársai, s ekként szerepel a híres 15 századi lipcsei kódexben is. Ám Pannoniust mi magyar költőként ismerjük, még ha latinul is írta műveit. A főnévi és melléknévi értelemben egyformán használható Hungarus elnevezés az ő idejében és még utána sokáig, nemcsak az e nyelven beszélőket jelentette, hanem mindazokat, akik Szent István koronája alá tartoztak, függetlenül attól, hogy magyarul, németül, horvátul, tótul, avagy szerbül beszéltek. A különböző nemzetiségű írók ugyanazt az állami, rendi tudatot képviselték. Pannoniusnak pusztán a nyelv alapján az egyetemes latin irodalomban lenne a helye, ám költészetének jellege, stílusa alapján szerves részét képezi az olasz humanista poézisnak; Mátyás király politikai törekvései szószólójaként viszont magyar költő. E sokszínűség számára legcsekélyebb problémát sem okozott. Pannoniusnak, vagy ha úgy tetszik magyarnak tartotta magát

Zrínyi Miklós bizonyítottan magyar író, ám végül is milyen nemzetiségű? A válasz egyszerű: IS! Magyar is, horvát is. Egyaránt büszke volt horvátságára és magyarságára. Ezt csak a régi korok, különösen a múlt századi nacionalizmus látta összeférhetetlennek. Az ő idejében ez nem volt kérdés. A 17. század közepén a dinasztia és az uralkodó iránti hűség összeegyeztethető volt a hazafisággal, azaz a Magyar Királyság, a magyar és horvát „rendi nemzetek” érdekeinek védelmével és több pátria szolgálatával. Éppen emiatt joggal lehet rá büszke minden magyar és horvát, sőt osztrák és közép-európai állampolgár, minden szigetvári, zágrábi vagy csáktornyai lokálpatrióta, s nem utolsó sorban zalai polgár. Számunkra külön hízelgő, ha tudós elméktől olyasmit olvashatunk, hogy nagy művét, a Szigeti veszedelmet göcseji vagy kiskanizsai nyelvjárásban írta. Persze, sok horvát, latin török szóval, kifejezéssel fűszerezve. Aztán ahogy a középiskolában is tanultuk és még ma is így tanítják: a népi epika elemei is megtalálhatók benne; közmondások, szólások, valamint sok költői eszköz: megszemélyesítés, hasonlat, metafora, jelző. Összességében gazdag szókinccs és stiláris kifejező készség jellemzi nagybecsű munkáját.

Ugyanígy örül a lokálpatrióta szívünk, ha beszédéről azt tartja a szájhangomány, hogy a ránk, a mi vidékünkre jellemző zárt e-t használta, amire persze nincs bizonyíték, hisz abban az időben még nem készülhetett hangfelvétel. Bizonyított tény viszont, hogy Péter testvére a horvát nyelv ősi változatát használta, a muraközi kaj- és a tengeremelléki ča -nyelvjárás szókinccséhez nyúlt munkáiban. (A kaj és a ča a MI kérdőnévmásnak felel

A testvér Zrínyi Péter

meg.) Nem sok híja egyébként, hogy e két dialektus valamelyike lett a horvát standard, hivatalos nyelv, ám az egykoron döntési helyzetben lévők a szerbhez közelebb álló što-változatot választották a 19. század közepén.

A Zrínyiek összekötnék, és nem szétválasztanak. Határok fölött összekötnék napjainkban is országokat, nemzeteket, politikusokat, tudósokat és hétköznapi embereket egyaránt, köszönhetően sokarcúságuknak, lojalitásuknak és identitásuknak. Joggal közös hőseink! Örökségük mindannyiunké. Őrizzük meg a jövőben is ekként őket! Hogy a két testvér valamelyike morzsányival jobban vonzódott az egyik vagy másik hazához? Ahogy az egyik varasdi méltatójuk írta nemrégiben: a szépséges szirének éneke és Orfeusz lírával (lanttal) kísért dalai lehet, nem ugyanazon a nyelven és dallamban szólnak, ám így, önmagukban is szépek és magasztosak, ha megértjük azokat.

Bármilyen is azonban a „széljárás”, bárminő rendszer is van hatalmon, a múlt igazi, nagy egyéniségei megmaradnak azoknak, akik életükben voltak. Zrínyi Miklós mindig is költő és hadvezér lesz. Méghozzá két nép – magyar és horvát – poétája, fia.

Zrínyi Péter kivégzés előtti búcsúja feleségétől, Frangepán Katalintól